

GRADIŠČE PRESEK PRI ČREŠNJEVCU

Predzgodovinske najdbe na jugovzhodnih obronkih Pohorja v okolici Slovenske Bistrice so za rano dobo dokaj skromne. Redki kosi posamič najdenih kamnitih sekir pri Sv. Arehu, Tinjski gori, Turiški vasi, Visolah, Venčeslu, G. Poljskavi, G. Ložnici, Sv. Jožefu, Črešnjevcu in Pečkah dajejo le skromen pogled na naselitev na izteku neolita, ki se je iz nižin širila razmeroma visoko na Pohorje. V rano bronasto dobo štejejo v prejšnjem stoletju najdeno manjšo zalogo, ki jo hrani danes Prirodoslovni muzej na Dunaju in ki obsega dve bronasti sekiri, kratek meč in troje srpov. Nato na tem področju za daljšo dobo ni najdb, dasi je področje Dravskega polja v 1. tisočletju gosto naseljeno, o čemer pričajo velika plana grobišča z žarnimi grobovi v Rušah, Mariboru, Pobrežju in Hajdini. V zadnja stoletja pred našim štetjem pa spadajo gradišča na jugovzhodnih obronkih Pohorja pri Tinju, Turiški vasi, Rep in pri Črešnjevcu. Označevala naj bi dobo prihoda keltskih Tauriskov, ki so zagospodarili nad domačim ilirsko-noriškim prebivalstvom in se polagoma spojili z njim, za obrambo pa so služila tudi v poznejših dobah. Vse je leta 1915 na splošno pregledal W. Schmid in jih po redkih najdbah opredelil v dobo pred prihodom Rimljanov, vendar nobeno izmed njih doslej ni bilo natančneje raziskano. Tudi tu bo podan le pregled gradišča Presek z bližnjimi grobišči, ki posega preko rimskega razdobja celo v poznejšo dobo in nakazuje vrsto še neresenih vprašanj o naselitvi tega področja.

Črešnjevec se nahaja severozapadno ob železniškem predoru med postajama Črešnjevec—Pragersko na hrbtu gričevnatega slemenca, ki se spušča v jugovzhodni smeri od Pohorja in je pri Črešnjevcu nad 300 m visoko, nato pa se približno v isti višini zelo razčlenjeno nadaljuje proti vzhodu, doseže pri Ptujski gori 352 m višine in se pred izlivom Poljskave v Dravinjo klinasto zniža v ravnino. Njemu vzporedno poteka na severu v smeri od Šmartna na Pohorju podoben greben, ki pa se severno od Črešnjevca med potoki Poljskava in Devina zaključi v 303 do 320 m visokih obronkih Veleniškega gozda in preide v ravnino. Zapadno in južno od Črešnjevca so gričevnati odrastki Pohorja

mного bolj obsežni in razčlenjeni, njih višina pa niha med 280 in 340 m in se na jugu med Dravinjo in Ložnico zožijo v trikot, ki se pri vaseh Mostečno in Pečke konča. S tem je tudi področje grebenasto razčlenjenih jugovzhodnih obronkov Pohorja zaključeno, kajti medtem ko se na severu Pohorje na svoji vzhodni strani dokaj strmo spušča v ravnino Dravskega polja, se dalje na jugu nahaja srednje visoka pregraja hribov od Konjiške gore preko Boča proti vzhodu. Črešnjevski greben obdaja na severu dolina Devine, ki se med Črešnjevcem in Pragerskim naglo razširi v ravnino Dravskega polja. Ker izpod Pohorja prihajajoči potoki tu deloma pronicajo v zemljo in se podzemsko odtekaajo proti Dravi, je ta del ravnine dokaj zamočvirjen in tvori tako imenovane Čreti. Na drugi strani grebena se dolina Ložnice in Bistrice južno od železnice zoži in je na tem področju ter dalje južno zamočvirjena. Relativni vzpon grebena znaša nad Slovensko Bistrico 35 m, pri Črešnjevcu 35 do 50 m in se nato do Rtujske gore polagoma dviga. V najbližji okolici je greben razčlenjen na več odrastkov, ki strmo prehajajo v nižino: greben Sp. Nova vas — Lokanja vas, odrastek Presek (270 m) zahodno in odrastek Gomilce (281 m) severovzhodno od vasi.

Ta oblika ozemlja je seveda vplivala na prvotno naselitev. Sončni in rodovitni griči so bili pripravna mesta za selišča, tembolj ker jih obdajajo dokaj zamočvirjene in težko prehodne doline. Tudi prvotna trgovska pota so se morala teh nižin izogibati in tako je verjetno že prastara »jantarska cesta« — trgovska pot med Italijo in Baltikom potekala ob obronkih Pohorja. O Rimljanih pa je znano, da so na prvotna pota naslonili svoje ceste in naselbine.

Presek pri Črešnjevcu spada med jugovzhodna pohorska gradišča, ki osvetljujejo podobo naselitve v stoletjih pred prihodom Rimljanov. Njegov pomen je doslej dokaj skromen, saj v njem ni posebnih najdb, ki bi jasneje prikazala življenje v bližnji naselbini. Nahaja se jugozahodno od vasi na koncu slemenastega odrastka, ki zlasti na jugozahodni strani strmo prehaja v močvirnato dolino. Domačini mu pravijo večinoma »stari grad«, naziv Presek pa je prenesen nanj z bližnje globeli, kjer so nekdanj presekali gozdni pas, da so dobili prostor za njive. V kraju obstoji mnenje, da je gradišče bilo zgrajeno iz kamenja, ki naj bi bilo mnogo kasneje uporabljeno pri gradnji nove župnijske cerkve v Črešnjevcu. W. Schmid se je izrekel proti temu na temelju iz zemlje zgrajenih okopov.

Gradišče samo tvori za 2,2 m nad okoliško površino zvišano kopo skoro kvadratne oblike z zaobljenimi ogli, vendar je zaradi kasnejših preoblikovanj kopa že spremenjena. Današnji vrh tvori nekaka planota, dolga približno 20 in široka 12 m. Na severozahodni strani se polagoma zniža do jarka in tvori tik pred

njim manjšo teraso, medtem ko na ostalih straneh precej strmo prehaja v jarek. V kopo izkopana terasa, deloma do njene višine zasut jarek in poploščeni vrh nasipa za njim kažeta na namerno preoblikovanje pred daljšim časom. To mesto, sicer še neraziskano, dopušča edino možnost domnevnega odvoza kamenitega materiala z gradišča, kar pa bo treba še ugotoviti. Vrh kope je v sredini planote razrit. V jugovzhodno stran kope je izkopan 8 m dolg rov, ki se nadaljuje v jamo sredi planote. S tu izkopano zemljo je zasut jugovzhodni jarek, ki je zaradi tega zvišan in razširjen na širino 3—4 m. Jarek, ki poteka okrog kope, je ohranil svojo najpristnejšo obliko na vzhodni strani, kjer je 1,5 m širok in 2 m globok. V prvotni obliki pa je dobro ohranjen tudi na zahodni strani, le da zaradi preoblikovanega nasipa ni tako dobro viden.

Okrog kope poteka razmeroma dobro ohranjen nasip, ki omejuje jarek pred njim. Zgrajen je iz ilovnate zemlje, pridobljene z izkopom jarka. Na vzhodni strani, kjer se nahaja posebej utrjena planota, je zelo močan, visok do 2,5 m in ima precej širok vrh, ki je v današnji obliki še bolj oploščen v širino. V prvotni obliki je ohranjen tudi na južni strani, medtem ko je na severozahodni strani delno spremenjen v zvezi z že omenjenim nastankom terase na jugozahodni strani pa v sredini stranice sploh preneha. Tu je v zvezi s tem morda plitek usek v tu 4 m visoko pobočje kope, ki se v že zarastli obliki nadaljuje pod jarkom proti dolini.

Pobočja ožjega gradišča so različno strma. Na severozahodni strani se greben strmo spušča v od treh strani obdano kotanjo, ki ima ploščato-valovito dno in se v zahodni smeri kakor polica odpira proti dolini. Na jugozahodni strani se hrib strmo spušča neposredno v zamočvirjeno dolino. Na jugovzhodni strani pa prehaja pobočje terasasto v dolino, pri čemer dela prva terasa pod gradiščem videz, da je bila umetno prirejena.

Na severovzhodni strani se hrbet slemena, na čigar koncu je gradišče, nadaljuje in skoro neposredno za gradiščem zavije proti severu, kjer poteka nekaj časa skoro vodoravno, nato pa se prične dvigati po grebenu proti Črešnjevcu. Ker je bil od te strani dostop do gradišča najlažji, je razumljivo, da je bilo tu tudi močnejše utrjeno. Pred severovzhodnim okopom je 20 m široka in 55 m dolga planota, ki na vzhodni strani z eno vmesno polico tik pod njo strmo prehaja v že omenjeno kotanjo, na ostalih straneh pa jo obdaja poseben jarek. Na severnem delu te planote je ohranjen tudi okop, ki se na severozahodni strani izklini med jarkom in globeljo, na nasprotni strani pa se spoji z višino planote. Verjetno je obstajal ob celotnem robu planote in se na južni strani spojil z glavnim okopom, vendar je tu že

močno zabrisan in neugotovljiv. Jarek pred planoto je večinoma 1,5 m širok, na jugovzhodu razmeroma plitek in ožji. Na severu, kjer je dobro ohranjen, je 1,5 m globok. Tu je za jarkom še en okop ki je ščitil prednjo planoto, vendar je ohranjen le v dolžini 30 m in to ne nepretrgano, ker pelje skozenj gozdna cesta, ki ga je presekala, obenem pa v nadaljevanju zasula jarek pred njim. Jarek sam pa je prekinjen in zasut tudi na mestu, kjer je napeljana stranska cesta na planoto. Vsa ta preoblikovanja so bila izvršena pred daljšo dobo.

Do prvega načrtnega raziskovanja gradišča je prišlo med leti 1887 in 1893, kar je znano le po pripovedovanju domačinov očitvidcev. Raziskovalci — baje iz Celja — so izkopali v kopo na njeni jugovzhodni strani že omenjeni 1—2 m globoki rov, ki je segal v današnjo jamo v sredini planote. Ugotovitve tega izkopavanja najbrž niso bile objavljene, ker tudi W. Schmidu niso bile znane. Robovi rova kažejo iz rahle ilovice sestavljeno kopo, po njenem površju pa je na mestu tega profila razsut redek ilovnat omet in črepinje slovanskega izvora. Globje v ilovici je bila na nekem mestu najdena manjša neoblikovana marmornata plošča.

To izkopavanje je verjetno vzpodbudilo nekatere domačine v njihovi veri, da je v gradišču skrit zaklad, zato so v sredini kope, na mestu, kjer se je končal rov, izkopali do 2 m globoko jamo, ne da bi kaj našli.

Raziskovanje W. Schmida, izvršeno julija 1913, je dalo prve določnejše podatke o gradišču. Na več mestih je napravil nekaj poskusnih kopov, pri čemer je našel na severozahodnem robu planote 0,5 m pod površjem ognjišče v obsegu 75×50 cm z 15 cm debelo rdeče ožgano ilovnato podlago, na kateri so se našli ostanki smrekovega oglja. Na zahodni strani planote pa je ugotovil večje ostanke deloma močno stopljenega ilovnatega ometa. Sledovi koč, ki ji je moralo ognjišče pripadati, niso bili ugotovljeni.

Najdeni material je W. Schmid na kratko opisal:

»Iz ilovnatega ometa je razvidno, da je bil poleg okroglega lesa v rabi tudi tesan les. Nekaj črepinj iz rjave in temne gline kaže deloma na prostoročno, deloma pa na izdelavo na lončarskem kolesu. Na poslednjem so bili prvenstveno izdelani lonci s širokim podnožjem in ploščatim, navzven razširjenim trupom, čigar rob je večinoma oblikovan strmo navzven in okrašen s polkrožnim obrobkom. Manjše število prodnikov s sledovi uporabe kaže tudi za to gradišče na izdatno rabo kamnitega materiala. Med ostanki sta bila še železen, pri konici upognjen žrebelj in polovica modrozeleno rebrnate emajlne koralde, kar kaže na razrušenje gradišča v rani rimski dobi.«

Na planoti pred gradiščem W. Schmid s poskusnimi kopi ni ugotovil sledov naselitve.

Dosedanji ogledi gradišča dajejo sliko, ki deloma dopolnjuje, deloma pa izpreminja Schmidove ugotovitve. Predvsem je bil leta 1920 na mestu, kjer je Schmid napravil poskusni kop v kopo, najden tik pod površjem 61×55×32 cm velik kvader iz debelozrnatega pohorskega marmorja, ki je na eni ožjih strani po površini valovito izklesan. Prav taki kvadri so vzdani v obzidje cerkve v Črešnjevcu. Ostanke takega materiala v gradišču dopuščajo domnevo, da so stale na tem mestu v rimski dobi kamnite stavbe, pri katerih so bili uporabljeni tudi marmornati kvadri, ves gradbeni material pa naj bi bil v srednjem veku — sledeč izročilu domačinov — odpeljan v Črešnjevec za gradnjo dotlej lesene cerkve. Pomislek obstoji zaradi množine pri cerkvi uporabljenega materiala, ki ne more v celoti izvirati iz razmera majhnega gradišča.

Gradišče je bilo uporabljano tudi v porimskih obdobjih. Za to govore druge ugotovitve. Ne le na zapadni strani, ampak skoro po vsej površini planote se nahaja razsut ilovnat omet in to — z izjemo na vrhu pod kasneje iz jame izmetano zemljo — neposredno pod današnjim površjem. Ta omet kaže po svoji obliki na uporabo pri lesenih kočah, kjer so bila kot gradbeni material uporabljena okrogla in tesana bruna pa tudi različne pletene veje. V profilih jame sredi kope je lahko opaziti lomljeno kamenje manjših velikosti, ki se nahaja razprostranjeno ali pa v skupinah kot nekak tlak ali temelji morebitnih sten. Tu so na dveh mestih bili vidni sledovi ognjišč. Keramika, ki jo je lahko najti v številnih črepinjah, je slovanskega izvora in podobna tisti, ki jo je W. Schmid opisal brez oznake pripadnosti. Iz tega je mogoče sklepati, da je bilo gradišče uporabljeno tudi po prihodu Slovencev in Schmidove ugotovitve o razrušenju gradišča v rani dobi ne smemo jemati kot dokončno opustitev gradišča, kolikor je ta ugotovitev sploh zadostno utemeljena. Ilvovnat omet, ognjišče in črepinje, ki jih Schmid postavlja v dobo pred razrušenjem gradišča, so po primerjavi zaradi istega najdišča gotovo mnogo mlajši in prav tako slovenskega izvora.

Za to govori še tale primerjava:

Oktober 1949 so bili na planoti pred ožjim gradiščem, ki je dotlej veljala za nenaseljeno, odkriti ostanki slovenske koč. Iz najdenih ostankov posod je razvidno, da je spadala že v srednji vek. Zato je posebno važno, da je sorodnost materiala na obeh mestih tako očitna, saj pripada oboje slovenski dobi. To velja za ilvovnat omet, ognjišče, kamnito podlago severne stene in keramiko, čeprav vzbuja ta na prvi pogled videz, da je mlajša od one na planoti ožjega gradišča.

Iz vsega sledi, da način in čas uporabe gradišča še ni jasno dognan, zlasti v razdobjih 1. tisočletja po našem letoštetju, medtem ko se za prejšnje dobe lahko naslonimo na sorodnost gradišč jugovzhodnega Pohorja. Uporabljali so ga do srednjega veka. Nadaljnje raziskovanje bo moralo ugotoviti način njegove uporabe v rimski dobi in pomagati rešiti vprašanje, ali izhaja slovenska naselitev od tu, ali pa je bilo gradišče v rabi vzporedno z naselbino na drugem mestu.

V zvezi z gradiščem, oziroma z rimsko naselbino so tudi grobišča, ki se nahajajo v bližini Črešnjevca. Eno teh grobišč leži zahodno od vasi na končujočem se obronku desno od ceste Črešnjevec — Slovenska Bistrica. Na vrhu obronka je v dolžini 135 m po Schmidovih ugotovitvah 12 gomil, verjetno pa jih je nekaj več le da niso vse enako dobro ohranjene. Tri od njih dosegajo višino do 1,8 m, ostale pa so večinoma le do 0,5 m visoke. Razporejene so v dveh nevzporednih vrstah, nekaj pa ji je tudi izven vrst. Opaziti je, da so bile pravokotno oblikovane. Tri od njih je julija 1913 raziskal W. Schmid, našel pa je v njih le »plast žganine s človeškim pepelom, brez kamnite obloge, nekaj črepinj rimskih posod in v eni gomili v globini 50 cm kamnito ploščo brez napisa (68×54 cm), z okrajkom, iz pohorskega marmorja«. Po nekaterih mnenjih naj bi bile na teh gomilah rimski nagrobniki s keltskimi imeni, ki so sedaj vzdani v zidovih cerkve v Črešnjevcu. Grobišče bi bilo torej v rabi v rimski dobi za prebivalce tedanje naselbine.

Drugo grobišče leži severovzhodno od vasi na hrbtu grebenastega obronka v gozdu, imenovanem »Gomilce«. Po obsegu je manjše od prejšnjega, obsega pa večje število gomil, približno 25. Vse so manjše in nižje. Le dve dosejata višino 0,6 m, ostale pa povprečno 0,2 do 0,4 m. Opaziti je razporejenost v več nepravilnih vrstah. Večino gomil je med leti 1860 in 1870 izkopal tedanji župnik Simon Pirc. Podrobnejših podatkov, ki bi omogočili datiranje v zvezi z ostalimi najdišči, o njih nimam. Tudi ni znano, kateremu naselju je grobišče pripadalo. Od Črešnjevca je odaljeno 1 km.

V okolici Črešnjevca je še več gomil. Dvoje ohranjenih gomil je v gozdu ob krajevni cesti Črešnjevec — Sp. Nova vas in sta 1 km oddaljeni od vasi. Ker tu cesta preseka greben, ni mogoče zaslediti ostalih. Pretežno gozdnati griči jugovzhodno od Črešnjevca še niso pregledani. V devinski dolini severno od Črešnjevca je ob cesti Slovenska Bistrica — Pragersko tik km 2 osamljena gomila. Na jugovzhodnem grebenu Veleniškega gozda med Črešnjevcom in Sp. Poljskavo pa je večje, po vrhu obronka razprostrto grobišče. Eno teh gomil je pred leti neznano kdo

izkopal, v njej pa je danes vidno le nekaj lomljenih kamnov večje velikosti, ki leže v različnih globinah.

Navedene najdbe segajo skoro vse izrazito v dobo rimske osvojitve Norika, zato je treba obravnavati problem črešnjevskega okoliša v skladu z rimskimi epigrafskimi najdbami. Teme-ljitejša raziskovanja bi tako morda dala pomembnejše podatke tudi o legi iskane »mansio Pultovia«.

Nekateri podatki iz:

Walter Schmid: Südsteiermark im Altertum (Hausmann: Südsteiermark, Graz, 1925).

Walter Schmid: Die Ringwalle des Bacherngbietes (Mitth. d. präh. Kom-mission, II 5, Wien, 1915).

Balduin Saria: Arheologische Karte von Jugoslawien — Blatt Rogatec (Zagreb, 1959).

Stanko Pahič